

Hóman Bálint

A történelem ok-okozati összefüggése ugyan nem vitatható, de az állam, a társadalom vezetőinek, meghatározó személyeinek történelemformáló, történelmet befolyásoló szerepe sem. Ezt a kettősséget példázza egyértelműen hazánk XX. századi történelme, jelen esetben a két világháború közötti időszak, amelyet gyakran – és nem ok nélkül – neveznek, nevezünk Horthy-korszaknak. Az elvesztett I. világháború és az azt követő, vörös-terrorba torkolló forradalom oka volt Trianonnak a Trianon, mint okozat ugyanakkor oka volt hazánk válsághelyzetének. A háború elvesztése a nemzetközi erőviszonyok alakulásának következtében elkerülhetetlen volt, de az vitatható, hogy a trianoni ország csonkítás mértékében szerepet játszó, Károlyi Mihály és Kun Béla–Szamuely Tibor nevével fémjelzett forradalom és vörös terror elkerülhetetlen lett volna. A valóság azonban az volt, hogy ebben a csonkított országban kellett az életet újjászervezni. Ehhez az újjászervezéshez kellett vezetés. Lett. Lett egy olyan vezetés, amelynek tagjai magyar nemzeti, keresztény értékrenddel és erkölccsel rendelkeztek, akik – éppen ez értékrend alapján – az ország, a nemzet érdekei szerinti ténykedést tekintették céljuknak. Ennek a vezetésnek volt első embere Horthy Miklós kormányzó és olyan miniszterelnökei voltak, mint Bethlen István, Gömbös Gyula, Teleki Pál és olyan kultúrpolitikusok, mint Klebelsberg Kunó és Hóman Bálint. E két kultuszminiszternek köszönhető a magyar művelődés diadalútja

Hóman Bálint történésznek indult. Apja – Hóman Ottó – a klasszika filológia művelője volt, Hóman Bálintot, viszont a magyar nemzet történetének kutatása vonzotta, s e téren alkotott nagyot. 1903-ban érettségizett Budapesten, a mai Madách Gimnáziumban, s az érettségi után azonnal dolgozni kezdett; az Egyetemi Könyvtárban lett segédtsízt. Könyvtári munkája mellett végezte el az egyetemet, 1907-ben kapott tanári diplomát, s a rá következő évben már doktorált. Még ebben az évben, 1908-ban megjelent első jelentős tudományos munkája, a „Magyar városok az Árpádok korában”. Már ebben a korai munkájában körvonalazódik történeti szemlélete, a gazdaságtörténet elsődlegessége, amely addig nem állt a történetkutatás homlokterében. Vizsgálta városaink kialakulásának feltételeit, fejlődésünknek gazdasági alapjait. Néhány évvel később (1912-ben) jelent meg „Az első állami egyenesadó” könyve, amelyben a gazdaságtörténet pénzügyi, pénztörténeti oldalával foglalkozott. S ezt követte 1916-ban a „Magyar Pénztörténet”.

Pénztörténetünk addigi kutatói – főleg Schoenvisner, Weszerle, Rupp után Réthy László – a középkori magyar pénzeket meghatározták; amelyeknek lehetett megállapították kibocsátójukat, verésük idejét, s foglalkoztak pénzeink verőhelyeivel. Éppen a századfordulón jelent meg Réthy László, a magyar pénzek meghatározására a közgyűjteményekben ma is használatos katalógusa, a Corpus Nummorum Hungariae, amelynek első kötete (megjelent 1899-ben) az árpád házi, a második kötete (megjelent 1907-ben) az úgynevezett vegyesházi királyaink /Szapolyaival bezárólag) pénzeit írja le, azaz a leíró numizmatika (Münzgeschichte, coin-history) olyan alapja, amelyhez új eredmények – leletekben előkerülő új, addig ismeretlen típusok, vagy inkább csak változatok – ugyan jöhetnek, jönnek, de az alaprendszer fontos állomása elkészült. Elkészült az a munka, amely alapját adhatja olyan pénztörténeti munkának, amely történeti és levéltári írott forrásokkal együtt dolgozza fel a pénznek az életben, a gazdaságban betöltött szerepét, értelmezi az egyes korszakok pénztörténeti jelenségeit, pénzforgalmát, foglalkozik a pénz minőségével, annak változásának okaival, foglalkozik a pénz nyersanyagbázisával, a pénzverés folyamatával, a pénzverdékkel és adminisztrációjukkal. Azaz a leíró numizmatikát a pénz gazdaságtörténeti szerepének

története (Geldgeschichte, money-history) követheti. Ezt jelenti Hóman Bálint „Magyar Pénztörténet”-e. a magyar pénzverés kezdetétől 1325-ig, amikor Károly Róbert pénzreformja új korszakot jelent a magyar pénztörténetben.

Hóman Bálint „Magyar Pénztörténet”-e kellő hosszan foglalkozik a magyar pénzverésre ható európai pénzverési alapsúlyokkal, súlymértékekkel, a pénzlábakkal, a római és a frank pénzrendszerrel. A magyar pénzverés ismertetése magába foglalja a kezdetektől (az önálló pénzverést megelőző értékmérő, terménypénz) a korszak végéig az egyes pénzcsoportok külső (éremképek) és belső) anyagának összetétele) változását, illetve azok hátterét, a tárgyalt korszakon belül a hazánkban forgó idegen pénzek szerepét, hatását pénzverésünkre és a gazdaságunkra. Tárgyalja a pénzverési regálét, a pénzverés és pénzváltás adminisztrációját és árstatisztikai adatokat is közöl.

A középkori magyar pénztörténet másik nagy korszaka a XIV–XV.század. Ennek pénztörténeti alapja Károly Róbert pénzreformjához fűződik, amely reform egy, az egész gazdaságot átfogó új gazdaságpolitika része volt. Mind a pénzreformnak, mind az új gazdaságpolitikának leglényegesebb bázisa Magyarország aranygazdagsága volt. Az új korszak gazdaságtörténetének feldolgozása ugyancsak Hóman Bálinthoz fűződik; akadémiai székfoglalója volt az 1921-ben önálló könyvként megjelent „A magyar királyság pénzügyei és gazdaságpolitikája Károly Róbert korában” c. tanulmány kivonata.

Egy új gazdaságpolitikának természetesen vannak előzményei és Hóman részletesen vázolja Árpád-házi királyaink államháztartását, utal a reformsürgető jelenségekre, a XIII. századi gazdasági átalakulásokra, az ország vámrendszerére és Magyarország nemzetközi kereskedelmi kapcsolataira. Károly Róbert gazdaságpolitikájának anyagi alapja a magyar arany volt, amely Európa évi aranykitermelésének több mint 80 %-át adta. A Károly Róbert pénzreformja következtében megindult magyar aranypénzverés évszázadokra meghatározta Magyarország gazdasági kapcsolatait. Károly Róbert mind pénzügy-, mind gazdaságpolitikájának része volt a bányászattal, bányavárosokkal összefüggő politikája, a gazdaság alapjait védő törvények, mint például a bányaművelés monopóliuma, valamint adópolitikája.

Hóman Bálintnak mindkét alapvető pénz- és gazdaságtörténeti munkáját újra kiadták (1991: Magyar Pénztörténet, 2003: A magyar királyság pénzügyei és gazdaságpolitikája Károly Róbert korában). Pénztörténetének értékállóságát egyrészt Hóman alapossága, másrészt a leíró numizmatika feldolgozottsági szintje teszi értékelhetővé. A pénztörténetnek két forrása van: a tárgyi (leíró numizmatika által meghatározott pénzek), valamint az írott források. Új írott források előkerülésére aligha lehet számítani; a közgyűjtemények, levéltárak, egyházak, közintézmények meglévő iratait pedig Hóman felhasználta kutatásaihoz. A leíró numizmatika által katalogizált pénzekhez ugyan újabb leletek adhatnak addig ismeretlen anyagot (adnak is!), de még az alapjait módosító újabb leletek (például a nagyharsányi lelet) Hóman össz munkájának csak egy egészen kicsi részét módosította.

Hóman Bálint munkásságának a két részletesebben elemzett kötet – ha alapvetően jelentős is – csak részlete. Munkássága fő művének az 1928–1934 között megjelent „Magyar történet”-et tartják nem ok nélkül, amelynek középkori részét Hóman írta, a reneszánsz utáni fejezeteket pedig szerzőtársa, Szekfű Gyula. Hóman ebben a munkájában szintetizálta addigi tanulmányait és ez a három és negyed évszázados összefoglaló máig a legtudományosabb, legjobb, leghasználhatóbb összefoglalója történelmünknek.

Természetesen a „Magyar történet” megjelenésével nem ért véget Hóman Bálint tudományos irodalmi munkássága, bár a közélet kevesebb időt engedett erre. Egyik szerkesztője volt az „Egyetemes Történet”-nek, 1938-ban pedig Szent Istvánról jelent meg kisebb monográfiája. Utolsó munkájának az „Ősemberek – Ősmagyarok” tekinthető, amelyet jegyzetei, kéziratái alapján Szendrey Tamás és Clementin-Záhony Botond rendezett sajtó alá és 1985-ben Atlantában jelent meg, itthon pedig 2001-ben adta ki a Kairosz kiadó.

Kiváló tudós nem kerülheti el sem a közéletet, sem az elismerést. Hóman Bálint 1917-ben egyetemi tanár, 1918-ban pedig a Magyar Tudományos Akadémia és az ezzel egyenrangúnak tekinthető Szent István Akadémia tagja lett. 1925–1929 között tanszékvezető egyetemi tanár volt, de 1940-ig adott elő, tanított az egyetemen.

Sokan megkérdőjelezik annak helyességét, hogy egy kiváló tudós intézményvezető legyen és még inkább, hogy politikus, mondván, hogy a tudományos eredményei fontosabbak, értékállóbbak. De nem az a legjobb intézményvezető, aki magas fokon érti és ismeri az intézmény munkáját, feladatrendszerét? S nem jobb állami vezető, mint aki csak politikus és első sorban megválasztása érdekli?

Hóman Bálint 1922-ben a Széchenyi Könyvtár igazgatója, 1923-ban a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója lett. A korszak legfőbb, a közgyűjteményeket irányító szervezete az Országos Magyar Gyűjteményegyetem volt, amelynek Hóman tíz évig alelnöke, majd 1932-1937 között elnöke, ezt követően pedig a Gyűjteményegyetem szerepét átvevő Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsának lett elnöke. A Gyűjteményegyetem, illetve a Tanács irányítása alatt álltak az országos múzeumok, valamint a Széchenyi Könyvtár és az Országos Levéltár. Így a művelődés ezen ágában elsődlegesen az országos érdekek érvényesültek a helyi érdekekkel szemben.

Hóman Bálint az I. világháború után került politika közelbe. Keresztény és nemzeti értékrendje szembeállította a Tanácsköztársasággal és a kommunistaellenes Keresztény Ligához csatlakozott. Később, mint Gömbös Gyula barátja részt vett Gömbös kormányprogramjának kidolgozásában és 1932 október 1-én vallás- és közoktatásügyi miniszter lett Gömbös Gyula kormányában. (Ugyancsak 1932-től egészen 1945-ig Székesfehérvár országgyűlési képviselője is volt.) 1942. július 3-ig folyamatosan miniszter volt. Hóman tíz éves minisztersége alatt folytatta Klebelsberg Kunó grófnak, Bethlen István gróf kormányának (1921–1931) vallási- és közoktatásügyi miniszterének kultúrpolitikáját. Főleg a közoktatás korszerűsítésével kapcsolatban terjesztett be több törvényjavaslatot, számos nép- és középiskolát építtetett, ösztöndíjjal támogatta a szegényebb sorsú tehetséges tanulókat. Jelentős sikereket ért el a kulturális külkapcsolatok, külföldi magyar intézmények, magyar ösztöndíjasok külföldi tanulmányútjainak szélesítésében. Hóman 1942. július 3-án kilépett a kormányból és nem vállalt többé miniszteri szerepet.

Hóman Bálint számtalan tudományos egyesületnek, társulatnak volt tagja, tiszteletbeli tagja, elnöke, tiszteletbeli elnöke, többek között a Történelmi, Régészeti és Művészettörténeti, Numizmatika Társulatnak. (Utóbbi a tiszteletbeli elnöki címet 1945 után sem vonta vissza; e cím birtokosaként halt meg.) Ugyancsak számtalan külföldi egyetemnek díszdoktora volt és több kormány – vatikáni, olasz, német, osztrák, lengyel, észt, finn, máltai lovagok – legmagasabb kitüntetéseit adományozták neki. Természetesen itthon is megtisztelték vele, megkapta a Magyar Érdemrend nagykeresztjét és a kulturális érdemek elismerésének csúcsát, a Corvin-láncot.

Hóman elnöke volt a Teleki Intézetnek is és hallgatólagosan támogatta az Intézetben folyó németellenes és zsidómentő tevékenységet. Hóman – egyedülként – levélben tiltakozott Edmund Veessenmayernél Magyarország német megszállása ellen. Ugyanakkor – érthetetlenül – 1944 novembere és 1945 áprilisa között tagja volt a nyilasok Törvényhozók Nemzeti Szövetségének.

Hóman Bálint 1945-ben családjával Ausztriába menekült. Itt – Badauseeben – az amerikai hadsereg letartóztatta és november 22-én, Budapesten többekkel együtt átadta az ÁVH parancsnokának, Péter Gábornak. A népbíróság Gálfalvy-tanácsa 1946. március 2-án életfogytiglani börtönre ítélte. A váci börtön hírhedten szadista őreinek kínzásai, gyógyszermegvonásai 1951. június 2-án behalt.

Hóman Bálint életútja különösen példázza az említett értékrendet vallók sorsát: a korszak kiváló felkészültségű, legmeghatározóbb történész kutatója, akadémikus tudósa,

kiemelkedő kultúrpolitikus, majd az 1945 utáni illegitim kommunista hatalom ítéletének következményeként a rendszer szégyenére embertelen körülmények közötti börtönhalála, jeltelen rabtemetőbe temetése (ha azt egyáltalán temetésnek lehet mondani), fél évszázad múltán pedig sokaknak ünnepélyes újratemetése. De a kommunista diktatúra szellemének továbbélése következtében személye, neve még ma sem kaphatja meg az őt megillető elismerést, tiszteletet. Csak alkotásai, a máig is alapvető tudományos munkái képezhetik – immár hivatalosan is – a valóban tudományos kutatás részét. Az alkotás így – *horribile dictu* - elszakad alkotójától, akinek neve máig sem szerepelhet a Magyar Tudományos Akadémia tagjainak sorában. Ám a vele azonos értékrendet valló történészek tiszteletadása jelen rendezvénynek is jele.

Mint az ugyancsak nemzeti és keresztény értékrendet valló, bár Hómanhoz nem mérhető történész, Hóman utódjának érzem magam. Utóda vagyok, mint numizmatikus, mint a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója, mint a Magyar Numizmatikai Társulat tiszteletbeli elnöke, mint a Szent István Tudományos Akadémia rendes tagja és utóda vagyok, mint börtöntárs. Mindezek utódként hajtok fejet Hóman Bálint és emléke előtt.

